

ORIGINAL ARTICLE

The Main Defenses of Manufacturing Defects Are in the Context of Strict Liability

Hadi Aghapour¹

1. Ph.D. of Private Law, Faculty of Law, Theology and Political Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Correspondence:
Hadi Aghapour
Email: h.aghapour@tbzmed.ac.ir

Received: 20/Jul/2024
Revised: 01/Sep/2025
Accepted: 09/Sep/2025
Published: 22/Sep/2025

How to cite:

Aghapour, H. (2024). The Main Defenses of Manufacturing Defects Are in the Context of Strict Liability, Civil Law Knowledge, 14 (1), 49-62.
(DOI: [10.30473/clk.2025.71814.3279](https://doi.org/10.30473/clk.2025.71814.3279))

ABSTRACT

One of the issues that has long been raised in the field of civil liability and compensation for damage and has been the source of various ideas in the legal systems of the world is the issue of protecting production and the producer. The emergence of the theory of strict liability for production defects has made this issue more important. In this type of liability, which is based on protecting the consumer and promoting product safety, proving the producer's fault is a condition for realizing liability, and the mere existence of a causal relationship between the product defect and the damage caused entails his liability. However, in order to prevent unfair liability and maintain legal balance, defenses have been accepted against this type of liability, the main of which are compliance with the law and compliance with the standard, the fault of the injured party, the passage of time, and the risk of scientific development. The article described above, through a library study and a descriptive method, while explaining the defenses considered in production defects, discusses the possibility of applying the aforementioned defenses in the Iranian legal system.

KEY WORDS

Strict Liability, Defense, Manufacturing Defect.

«مقاله پژوهشی»

دفاعیات عمده عیب تولید در بستر مسئولیت محض

هادی آقاپور^۱

۱. دکتری تخصصی حقوق خصوصی دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، ایران.

نویسنده مسئول:

هادی آقاپور

رایانامه: h.aghapour@tbzmed.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۶/۳۱

استناد به این مقاله:

آقاپور، هادی (۱۴۰۴). دفاعیات عمده عیب تولید در بستر مسئولیت محض، دوفصلنامه علمی دانش حقوق مدنی، ۱۴ (۱)، ۴۹-۶۲.

(DOI: [10.30473/clk.2025.71814.3279](https://doi.org/10.30473/clk.2025.71814.3279))

چکیده

یکی از موضوعاتی که از دیرباز در زمینه مسئولیت مدنی و جبران خسارت مطرح بوده و منشأ طرح اندیشه‌های مختلف در نظام‌های حقوقی جهان شده است، مسئله حمایت از تولید و تولیدکننده می‌باشد که پیدایش نظریه مسئولیت محض در عیب تولید اهمیت این موضوع را مجلوب خود ساخته است؛ به نحوی که در این نوع مسئولیت که به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخه‌های نوین مسئولیت مدنی، بر پایه حمایت از مصرف‌کننده و ارتقای ایمنی کالا بنا شده است، اثبات تقصیر تولیدکننده شرط تحقق مسئولیت بوده و صرف وجود رابطه علیت میان عیب محصول و زیان وارده، مسئولیت وی را به دنبال دارد. با این حال، برای جلوگیری از مسئولیت‌های ناعادلانه و حفظ توازن حقوقی، دفاعیاتی در برابر این نوع مسئولیت پذیرفته شده است که عمده آن دفاع تطابق با قانون و رعایت استاندارد، تقصیر زیان‌دیده، مرور زمان، خطر توسعه علم است که مقاله موصوف با مطالعه کتابخانه‌ای و به روش توصیفی ضمن تبیین دفاعیات متصور در عیب تولید به امکان به‌کارگیری دفاعیات مذکور در نظام حقوقی ایران می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی

مسئولیت محض، دفاع، عیب تولید.

مقدمه

مسئولیت ناشی از تولید شاخه‌ای جدید مسئولیت مدنی است که منشأ آن تولید کالا و خسارت ناشی از آن است. به عبارت دیگر، مسئولیت تولید به این امر می‌پردازد که چنانچه کالایی به واسطه معیوب بودن موجب خسارت فردی شود، وی چگونه می‌تواند به جبران خسارت دست یابد. در این راستا اکثر نظام‌های حقوقی دنیا مبنای این نوع مسئولیت را مسئولیت محض دانسته‌اند؛ چرا که معتقدند هر کس به فعالیتی می‌پردازد و محیط خطرناکی را برای دیگران به وجود می‌آورد و کسی که از این محیط منتفع می‌شود، باید زیان‌های ناشی از آن را نیز جبران کند و ملاک رابطه علتی است که بین فعالیت شخص و زیان وارده به دیگری وجود دارد (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۸۴).

در مسئولیت محض عملکرد تولیدکننده مورد اعتراض واقع نمی‌شود تا نیاز به اثبات تقصیر باشد، بلکه خود کالای معیوب مورد نظر است حتی مسئولیت محض تولیدکنندگان به دلیل تبلیغاتشان از کالا نیست، بلکه به دلیل صرف وجود کالا در بازار است (جعفری تبار، ۱۳۹۶: ۳۹).

پس منظور از مسئولیت محض، مسئولیت بی تقصیر می‌باشد و بنا بر آن است که تولیدکننده یا فروشنده حتی اگر تمام احتیاط را انجام دهند، باز هم مسئول می‌باشند و این حربه‌ای است برای مصرف‌کنندگانی که نمی‌توانند خود را در برابر سیل عظیم کالاها محافظت نمایند.

در خصوص پیشینه پژوهش قابل اشاره است که در خصوص دفاعیات مربوط به مسئولیت مدنی اثر مستقلى در قالب کتاب یا مقاله به رشته تحریر درنیامده است و صرفاً اساتید معظمی همچون استاد دکتر ناصر کاتوزیان در کتاب *مسئولیت ناشی از عیب تولید* صرفاً به کلیاتی از چند نوع خاصی از دفاعیات بسنده نموده است و در اثر دیگری از آقای میلاد مشایخی به همراه سایرین در مقاله «تبیین جایگاه حقوقی دفاع مربوط به خطر توسعه علم و فناوری از منظر حقوق تطبیقی، به همراه تحلیل آن بر مبنای ایده کارایی»، گریزی به یکی از دفاعیات مصرح در مسئولیت مدنی پرداخته است. لیکن آنچه به بحث این نوشتار ارتباط نزدیکی دارد، بیشتر تحت عنوان دفاعیات عمده در مسئولیت

مدنی در بحث عیب تولید است که طی آن تولیدکننده حسب علل مختلف می‌تواند به دفاعیات پیش رو استناد کرده و خود را از مسئولیت مدنی مبرا نماید. از این رو، پژوهش حاضر در حوزه تبیین مبسوط دفاعیات مربوطه و بکارگیری آن در نظام حقوقی ایران، فاقد هرگونه پیشینه پژوهشی مشابه بوده و از این حیث کاری نو و بی بدیع محسوب می‌شود. این مقاله در سه فصل نگاشته شده است که فصل اول آن به مفهوم و آثار مسئولیت محض پرداخته، در فصل دوم به جایگاه قانونی دفاعیات در نظام مسئولیت محض پرداخته شده و در فصل سوم به مطالعه تطبیقی اقسام دفاع در مسئولیت محض و امکان سنجی دفاعیات مذکور در نظام حقوقی ایران اشاره می‌شود.

مفهوم و آثار مسئولیت محض

تحولات اقتصادی و ظهور سرمایه‌داران عظیم صنعتی در جوامع غربی و احساس نیاز به مبنایی جدید برای طرح مسئولیت ناشی از عیب تولید منجر به پیدایش مسئولیت محض گردید. در واقع، توسعه ماشینیسیم و بروز حوادث و خسارات شدید باعث شد که قانونگذار و رویه قضایی کشورهای غربی در موارد عدیده‌ای به صرف ایراد خسارت ناشی از فعل شخص و عمدتاً ناشی از فعل شیء که تحت مالکیت یا مورد استفاده شخص قرار دارد، مسئولیت فرد را به رسمیت شناخته و حتی در مواردی اثبات فورس ماژور هم رافع نبوده و مالک یا نگهدارنده یا متعهد قرارداد را مطلقاً مسئول جبران خسارت ناشی از شیء یا عدم انجام تعهد می‌دانند.

اصطلاح مسئولیت محض نمودار مسئولیتی است که به حکم قانون و بر پایه مصلحت و تدبیر ایجاد می‌شود و تابع قواعد عمومی مسئولیت مدنی نیست. به همین جهت آن را مسئولیت نوعی یا کلی نیز نامیده‌اند (مشایخ، خوئینی، ۱۳۹۷: ۵۱).

هدف این مسئولیت تحمیل ضمان به نتیجه فعل است نه کیفیت آن. در این مسئولیت به نتیجه کار شخص توجه دارد و نتیجه ناگوار و مضر برای ایجاد مسئولیت کافی است. به عنوان مثال، اگر ماشین ظرفشویی عرضه‌شده به بازار

200: 2009). لیکن نظام حقوقی ایران در مواجهه با مسئولیت محض و دفاعیات مذکور موضع سکوت اختیار نموده که به جهت اهمیت شناخت دفاعیات مذکور و به کارگیری آن در نظام حقوقی ایران مقاله حاضر به تبیین انواع دفاعیات مذکور می‌پردازد.

نکته قابل توجه اینکه دفاعیات مذکور که در اکثر نظام‌های حقوقی مقرر شده است، از لحاظ ماهیت متمایز از هم می‌باشند و وجه اشتراکی از حیث ماهیت در بین آنها مشاهده نمی‌گردد، لیکن این دفاعیات دارای تلازم عقلی بوده؛ به نحوی که علاوه بر اینکه در هر یک از آنها خواننده دعوی در ایجاد عیب و خطر ناشی از کالا نقشی نداشته و به تناسب عیب، زیان دیده یا سایر عوامل موجد عیب کالا شده‌اند، از جهت آثار حقوقی نیز عدم تحقق مسئولیت تولیدکننده به عنوان خواننده دعوی را در پی دارند.

اقسام دفاعیات خواننده در مسئولیت عیب تولید

۱. دفاع تطابق با قانون و رعایت استاندارد

یقیناً وقتی دعوای مطالبه خسارت ناشی از عیب کالاها مطرح می‌شود و خواهان عیب محصول و وجود رابطه سببیت میان این عیب و ضرر وارده را ثابت می‌نماید، خواننده نیز در جهت اثبات عدم مسئولیت خود تلاش می‌کند؛ به طوری که در کلیه کشورهای پذیرنده مسئولیت ناشی از تولید، صرف عدم انطباق با استاندارد همیشه به معنای وجود عیب نیست، اگر چه وجود عیب را محتمل‌تر می‌نماید. به عبارت دیگر، از آنجا که همیشه عدم رعایت استاندارد باعث معیوب نشدن کالا می‌شود، لذا عدم رعایت استاندارد در این مواقع دلیل مسئولیت خواننده نبوده و تولیدکننده مبرا از مسئولیت است.

به عبارت دیگر، رعایت استانداردهای مربوط به تولید کالا و محصولات زمانی موجب مسئولیت تولیدکننده می‌گردد که عیب کالا ناشی از رعایت استانداردهای مقرر شده، همچنان که عدم انطباق کالا با استانداردها و عرف صنعت نیز موجد مسئولیت تولیدکننده نمی‌باشد؛ زیرا در مواقعی عدم رعایت استاندارد موجب عیب کالا نبوده و نمی‌توان تولیدکننده را صرفاً به دلیل عدم رعایت استانداردهای مربوطه مسئول قلمداد کرد.

زیانی به بار آورد، این نتیجه خود به خود برای تولیدکننده ایجاد مسئولیت می‌کند، خواه عیب سبب ضمان منسوب به تقصیر او باشد یا ناخواسته در جریان تولید حادث گردد (رحیمی، ۱۴۰۰: ۲۷۴).

در واقع، این ضمان چهره حمایتی دارد تا هیچ حق احترامی از بین نرود. به همین جهت باید پذیرفت که میان مبانی مسئولیت محض و قاعده لاضرر که تکیه بر نفی ضرر دارد و نظریه تضمین حق و تحمیل تعهد به مواظبت بر دارنده کالا در حقوق فرانسه، قرابت و مشابهتی انکارناپذیر وجود دارد.

آثار مسئولیت محض در زمینه‌های گوناگون یکسان نیست. به عنوان مثال، احتمال دارد مسئولیت دارنده اتومبیل با مسئولیت ناشی از عیب تولید متفاوت باشد، یا در کشوری این مسئولیت منافع اقتصادی تلف شده را در بر نگیرد و در کشور دیگر شامل این منافع نیز گردد.

جایگاه قانونی دفاعیات رافع مسئولیت در نظام

مسئولیت محض

اعتبار مسئولیت تولیدکننده که براساس نظریه خطر (ریسک) شکل گرفته و به واسطه قانون ایجاد شده، مانع ایراد خواننده از دفاعیاتی که باعث خلاصی و رهایی وی از مسئولیت شده، نمی‌گردد (دقیقی، ۱۳۹۴: ۲۷۵).

به عبارت دیگر، هر چند این نوع مسئولیت ناظر به بی تقصیری تولیدکننده کالا است، لیکن در این مسئولیت در مواردی می‌توان با استناد به دفاعیات معینی از بار مسئولیت شانه خالی کرده و وی را از مسئولیت مبرا نمود؛ به طوری که نظام‌های حقوقی دنیا نظیر کشور انگلیس در قانون حمایت از حقوق مصرف خود مصوب ۱۹۸۸/۳/۱، کشور آلمان در قانون مسئولیت ناشی از فراورده‌های معیوب آلمان مصوب ۱۹۹۰/۱/۱ (Rieckers, ۱۹۹۰: ۹۹)، Spindler 2011)، قانون مسئولیت ناشی از تولید هلند مصوب ۱۹۹۰/۱۱/۱، کشور ایتالیا در فرمان ریاست جمهوری شماره ۲۲۴ مورخ ۲۴ مه ۱۹۸۸، کشور هلند در قانون مسئولیت ناشی از کالای معیوب با الهام از دستورالعمل جامعه اروپا، مصوب ۱۹۸۵ در قوانین داخلی خود دفاعیات مذکور را مقرر نموده‌اند (Vonbar,)

در پرونده معروف انتقال خون آلوده در انگلستان نیز که به عنوان مبنا در مسئولیت تلقی می‌گردد به استاندارد توجه خاصی شده است؛ به نحوی که دادگاه در این مجموعه دعاوی، مراحل را برای کشف عیب در نظر گرفت. اولین مرحله وجود خصایص زیان‌بار در کالا بود، سپس به این مسئله پرداخت که آیا محصول استاندارد هست یا خیر که تعیین این امر را از راه مقایسه محصول مورد نظر با سایر محصولات مشابه یا دسته محصولات تولیدشده توسط همان تولیدکننده میسر دانست. بدین شرح که اگر ثابت شود که کالا دارای استاندارد نیست و عدم رعایت استاندارد دارای خصیصه زیان‌بار است، کالا معیوب تلقی می‌شود (Best, 2002: 1-3).

در این پرونده نیز صرف رعایت استاندارد دفاع محسوب نشده و لیکن عدم رعایت آن در صورتی که ضرر ناشی از این تخلف باشد، مسئولیت‌آور تلقی شده است. در CPA نیز ضابطه تشخیص عیب انتظار متعارف دانسته شده که از تولید کالای سالم وجود دارد و نمودار معمول انتظار عمومی از تولید سالم و ایمن رعایت استاندارد در ساخت آن است که در زمینه تمییز عیب اهمیت ویژه‌ای دارد، هرچند ممکن است که ضوابط تعیین استاندارد پایین‌تر یا بالاتر از انتظار عمومی باشد.

در حقوق آلمان نیز همانند حقوق انگلیس تولیدکننده و طراحان محصولات باید جدیدترین دانسته‌های علمی و فنی در دسترس را در نظر گرفته و صرف الحاق به استانداردهای صنعتی کافی نیست و دفاع تطابق با الزامات قانونی و استاندارد تنها وقتی قابل استفاده است که آن مقررات الزامی و اجباری بوده و صدمه نیز ضرورتاً از آنها ناشی شده باشد، البته کالایی که منطبق با الزامات قانونی است، معمولاً معیوب نیست و لیکن صرف رعایت استاندارد دفاع محسوب نمی‌شود (همان).

به بیان دیگر می‌توان گفت رعایت ضوابط قانونی و استاندارد نشانه وجود حداقلی از اوصاف ضروری برای احتراز از خطرهای احتمالی مصرف‌کالاست و اعمال استاندارد به معنای تمییز نهایی سلامت کالا نیست و بیش از اماره سلامت محصول ارزشی ندارد. پذیرش این تفسیر منجر

در جایی که تطابق با استاندارد اجباری موجب بروز عیب گردد، تولیدکننده مسئولیتی ندارد؛ زیرا بروز عیب امری ناگزیر بوده است.

این امر زمانی خوانده را از مسئولیت معاف می‌کند که تولید بر طبق قواعد امری قانون و نمونه‌ای که رعایت آن اجباری است انجام گرفته باشد، مانند اینکه قانونی استفاده از گاز طبیعی را در سوخت اتومبیل اجباری بداند و از این بابت خطری ایجاد شود که عیب محصول به شمار آید. در این فرض طبیعی است که اجبار قانون مسئولیت نوعی تولیدکننده را درباره عیب تحمیل شده از بین می‌برد و تنها در صورتی می‌توان از او خسارت مطالبه کرد که در راه اجرای قانون مرتکب تقصیری شده باشد. البته تقصیری که به تولیدکننده نسبت داده می‌شود، اعم است از خطایی که هنگام اجرای ناقص ضابطه قانونی انجام گرفته یا بی‌مبالاتی که پس از تولید در زمینه رفع عیب یا کاهش خطر و بهبود کارایی محصول ضروری می‌نموده است. به عنوان مثال اگر پس از عرضه کالا به بازار معلوم شود که با نصب شیر اطمینان می‌توان از خطر آتش گرفتن و ترکیدگی گاز به میزان قابل توجهی کاست و تولیدکننده در اخطار به خریداران و دعوت آنان به نصب شیر اطمینان کوتاهی نماید یا برای بهینه‌سازی خط تولید اقدامی ننماید، عیب و خطر محصول به او نسبت داده می‌شود و در حکم این است که کالای معیوب به بازار عرضه کرده است.

در حقوق انگلیس و آلمان صرف رعایت استاندارد موجبات تبری تولیدکننده را فراهم نمی‌آورد در حقوق این کشورها انطباق با استانداردها و عرف صنعت اگر چه دلیل اولیه برای اتخاذ وظیفه مراقبت لازم و متعارف از سوی تولیدکننده می‌باشد، ولی حکم خاص و دلیل قطعی عدم مسئولیت تولیدکننده نیست؛ یعنی عدم تطابق با آن یک دلیل قوی علیه تولیدکننده است، اما دلیل نهایی تقصیر نیست و چنانچه خواننده ثابت نماید که مقرر قانونی و یا استاندارد را رعایت نموده و عیب به علت این تطابق ایجاد شده، این امر دفاع محسوب می‌شود و رافع مسئولیت وی می‌گردد (Kenedy, 2017: 760-780).

می‌شود تا نارسایی ضوابط استاندارد سبب مصون ماندن تولیدکننده نشود.

در خصوص اثر رعایت استاندارد در نظام حقوقی ایران با توجه به اینکه مسئولیت تولید در ایران به عنوان یک نظام مسئولیتی جداگانه پذیرفته نشده و در صدمات ناشی از کالاهای معیوب همان قواعد سنتی قابل اعمال می‌باشد، هر چند مقنن مطابق ماده ۹ قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی مصوب ۱۳۷۱ صرف عدم وجود استنادی که اجبار اعلام شده را دلیل مسئولیت کیفری می‌داند و در نشست قضایی استان زنجان در آبان ماه ۱۳۸۰ نیز این نتیجه اخذ شد که ضمان حقوقی نیز بر عهده خاطی بوده و چنانچه خسارتی از جهت عدم رعایت استاندارد وارد گردد، شخص خاطی مسئول جبران خسارت می‌باشد (عرب، ۱۳۸۵: ۳۳۰).

لیکن از محتوای ماده مذکور چنین استنباط می‌شود که رعایت استاندارد دفاعی به نفع تولیدکننده کالا در کشور ما است، هر چند برخی از حقوقدانان رعایت استاندارد را مسقط ضمان ندانسته و فرد متخلف را در هر صورت مسئول جبران خسارت می‌دانند (جعفری، ۱۳۹۶: ۹۰).

۲. دفاع تقصیر زیان‌دیده

تقصیر زیان‌دیده عموماً به معنای عدم انجام مراقبت متعارف برای حفظ سلامت یا حفظ منافع خود از اموال و حقوق است (کاتوزیان، ۱۳۸۴: ۱۹۰-۱۹۱).

ملاک تقصیر زیان‌دیده همانند ملاک خود تقصیر معیاری نوعی و عرفی است که به تناسب اوضاع و احوال احراز می‌گردد، اصطلاح تقصیر زیان‌دیده از حقوق فرانسه به حقوق ایران راه یافته و در حقوق انگلیس و آمریکا آثار تقصیر زیان‌دیده در دعوای جبران خسارت با عنوان اشتراک در خطا یا خطای مشترک مطالعه می‌شود (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۲۲۹).

اصطلاح خطای مشترک معنای محدودتری دارد و شامل موردی که رفتار زیان‌دیده علت منحصر زیان است، نمی‌شود؛ در حالی که اصطلاح تقصیر زیان‌دیده شامل کلیه موارد دخالت زیان‌دیده اعم از عمد و غیر عمد است در تقصیر زیان‌دیده طرق گوناگونی مطرح می‌شود؛ چنان‌که

ممکن است وی از خطر کالا آگاه باشد، اما اقداماتی را برای جلوگیری از آن به عمل نیاورد و یا پس از بروز خطر برای محدود کردن دامنه آن تلاش ننماید (جعفری‌تبار، ۱۳۹۶: ۱۴۷).

در کل می‌توان گفت که اثبات وقوع تقصیر زیان‌دیده و اهمال وی در حفظ جان و مال خود در وهله اول موجبات رفع مسئولیت خواننده را فراهم نمی‌آورد، مگر اینکه مداخله زیان‌دیده علت منحصر باشد و به عبارت دیگر، رابطه سببیت تنها میان عمل متضرر و ضرر وی احراز گردد، اما چنانچه دخالت متضرر موجب تشدید زیان گردد یا بخشی از زیان را سبب شود مسئولیت مرتکب به سبب مداخله متضرر کاهش می‌یابد. در این مورد تردیدهایی در زمینه مسئولیت ناشی از تولید مطرح شده بدین شرح که اگر مسئولیت ناشی از عیب تولید مبتنی بر تضمین باشد، دیگر دخالت زیان‌دیده تأثیرگذار نیست؛ چرا که تولیدکننده و عوامل توزیع در هر حال مسئول کل خسارت می‌باشند. بنابراین، چنانچه عمل زیان‌دیده موجب تشدید زیان شود، مثلاً زیان اولیه را از ۵ درصد به ۷۰ درصد افزایش دهد باز هم چون علت اصلی خسارت فعل تولیدکننده بوده است، کلیه مسئولیت متوجه وی می‌باشد.

به‌رغم تردیدهای فوق در خصوص موثر بودن تقصیر زیان‌دیده در رفع یا تقلیل مسئولیت خواننده در کلیه کشورهای پذیرنده مسئولیت محض اتفاق نظر وجود دارد.

در نظام حقوقی ایران نهاد حقوقی که قابل تطبیق با این نوع دفاع باشد، قاعده اقدام است که در فقه و حقوق جایگاه ویژه‌ای یافته و به عقیده اکثر حقوقدانان یک دفاع کامل و مطلق محسوب می‌شود که دامنه آن بسیار گسترده بوده حتی تا جایی که تقصیر زیان‌دیده به تقصیر دیگری گره خورده و هر دو موجب پیدایش خسارت می‌شود را در بر می‌گیرد درست مثل آنچه در نهاد تقصیر مشترک به چشم می‌خورد و مانع مسئولیت می‌شود (آبادی، رضوی، ۱۳۸۶: ۷۶).

در حقوق آمریکا رفتار خواهان در اختلاط با مسئولیت تولیدکننده به چهار دسته تقسیم شده است: ۱. کاهلی زیان‌دیده در بازرسی و کشف عیب کالا که این نظر چندان

۲-۲. قرار گرفتن در معرض خطر نامتعارف

در این فرض چون تقصیر زیان‌دیده تقصیر عمل زیان را می‌پوشاند، در واقع سبب اصلی زیان، فعل خود زیان‌دیده است و خود او مسئول زیان زیان وارد به خود است و حق رجوع به خوانده (عامل زیان) را ندارد.

به عبارت دیگر، هنگامی که زیان‌دیده در اثر تقصیر عامل زیان در وضعیت خطرناک قرار می‌گیرد و مجبور می‌شود که یکی از چند خطر را انتخاب نماید و در نتیجه آن متحمل زیان می‌شود، نمی‌توان ضرر ایجادشده را منتسب به او دانست.

مثل موردی که راننده‌ای به سرعت غیر مجاز حرکت می‌کند و شخصی به قصد خودکشی خود را زیر اتومبیل او می‌اندازد، در اینجا درست است که راننده مرتکب تقصیر شده است، ولی تقصیر قربانی او، تقصیر او را پوشانده و از بین می‌برد و عرفاً حادثه و زیان ایجادشده منتسب به اقدام قربانی است (کاظمی، ۱۳۸۴: ۱۳۱).

دادگاه عالی کالیفرنیا این دفاع را مؤثر می‌داند و اقدام زیان‌دیده را سبب کاهش مسئولیت اعلام کرده است، راننده اتومبیلی به دلیل عیب در و باز شدن آن آسیب می‌بیند، ولی دلایل نشان می‌دهد که راننده در زمان حادثه مست بوده و کمربند ایمنی را بر شانه خود نداشته و در اتومبیل را قفل نکرده است، دادگاه در دعوی خسارت اعلام می‌کند که نظریه شرکت در خطا در مسئولیت محض نیز اعمال می‌شود و از میزان مسئولیت می‌کاهد در این دعوا راننده نیازی به اثبات تقصیر تولیدکننده ندارد؛ چرا که مسئولیت محض دارد و این مسئولیت همراه با تقصیر راننده از مصداق‌های شرکت در خطاست قانون متحد مقایسه خطاها و تفسیر آن نیز کاهش مسئولیت محض در این فرض را می‌پذیرد^۱ (Owen, Davis, 2023: 127-135).

باید انصاف داد که در این دعوا دادگاه به مسئولیت محض مفهومی نزدیک به اماره تقصیر بخشیده است؛ زیرا شرکت در تقصیر در فرضی تحقق می‌پذیرد که خواهان و خوانده هر دو مرتکب تقصیر شده باشند و تقسیم از مسئولیت بر مبنای شدت و ضعف خطا صورت می‌پذیرد. در

مورد پذیرش دادگاه‌ها نیست؛ چرا که اعتماد مصرف‌کننده به ایمنی کالا است، مفروض می‌باشد؛ ۲. قرار گرفتن در معرض خطر نامتعارف، در این فرض زیان‌دیده از خطر آگاه است، مثل قاعده اقدام در حقوق ایران و لیکن اعمال این قاعده در مسئولیت تولید در آمریکا محل اختلاف است؛ ۳. مصرف نامتعارف کالا؛ ۴. تقصیر مستقل (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۱۹۱).

۲-۱. کاهلی زیان‌دیده در بازرسی و کشف عیب کالا

در فرضی که تولیدکننده به کاهلی زیان‌دیده و کشف عیب محصول استناد می‌نماید، بدین‌وسیله او را مقصر اصلی ورود زیان می‌داند، لیکن دادگاه‌های آمریکایی دفاع را موجه نمی‌دانند شاید به این دلیل که اعتماد به سلامت و ایمنی کالا رسم متعارف بازاریان است. به بیان دیگر، شرط بنایی سلامت در هر داد و ستدی وجود دارد، پس تکیه بر این اعتماد را نباید نکوهش کرد و تقصیر شمرد. چنانکه مسئولیت تولیدکننده در عرضه محصول خود قطع نظر از هوشیاری مصرف‌کننده برای احتراز از نتایج نامطلوب ساده‌نگری آنان است.

به عنوان مثال لاستیک ساخته کارخانه‌ای می‌ترکد و به شخصی صدمه می‌زند و در دعوی خسارت بر تولیدکننده او مصرف‌کننده را مقصر می‌داند که لاستیک را پیش از مصرف آزمایش نکرده و با این کاهلی خود را به خطر انداخته است. دادگاه این دفاع را مؤثر در دعوا نمی‌داند و اعلام می‌کند که بر فرض اثبات نیز مسئولیت محض تولیدکننده را از بین نمی‌برد که در تفسیر بند الف از ماده ۴۰۲ بازنویسی اصول حقوقی نیز از همین قاعده پیروی شده است.

در برخی از نظام‌های حقوقی مانند فرانسه قانون متذکر کاهلی زیان‌دیده در بازرسی کالا نشده است، لیکن کشورهایی مانند آلمان به طور خاص متذکر کاهلی در اجتناب و یا کاهش زیان شده است (جنیدی، ۱۳۷۸: ۶۷-۷۰).

حالی که در مسئولیت محض تقصیر بنیان مسئولیت نیست و تکلیفی است که بنا به مصالح اجتماعی قانون تحمیل می‌کند. بنابراین، لحن رأی دادگاه کالیفرنیا تعبیری را که در کلیات این بحث درباره اختلاط نظریه تقصیر یا مسئولیت محض و باقی ماندن لایه‌ای از آن ابراز شد، تأیید می‌کند.

بر عکس شمار قابل توجهی از دادگاه‌ها که قانون مقایسه خطاها را اجرا می‌کنند، این نظریه را در مسئولیت محض قابل اجرا نمی‌دانند. به عنوان مثال در دعوای *Browlin V. Heil co.* که هیأت منصفه خسارت را بر پایه درجه تقصیر تقسیم کرده بود، دادگاه عالی اوهایو در ۱۹۸۷ اعلام کرده است که نظریه تقسیم خطاها در مسئولیت لحاظ نشده و مبنای آن توزیع هزینه‌هاست. در این رأی دادگاه همچنین استقبال از خطر در مسئولیت محض دفاع محسوب می‌شود، ولی تقصیر مربوط به عدم شناخت خطر دفاع نیست (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۱۹۳).

۲-۳. مصرف نامتعارف و نامناسب کالا

مصرف نامتعارف کالا یکی از شقوق دفاع مربوط به تقصیر زیان‌دیده است که در بیانیه دوم مسئولیت مدنی آمریکا در تفسیر ماده ۴۰۲-الف نیز مقرر شده است. در این دفاع چون تولیدکننده مسئول سلامت کالای عرضه شده است و ظاهر کار (ترکیب لاسیتیک به هنگام رانندگی) دلالت بر عیب محصول می‌نماید، بر عهده خواننده است که استعمال نامناسب یا نامتعارف کالا را اثبات نماید تا از مسئولیت مبرا گردد.^۲

در اصطلاح مصرف نامتعارف، مصرفی است که بر خلاف هدف خواننده از کاربرد محصول انجام می‌شود، مانند اینکه ماشین سواری را به حمل بارهای سنگین اختصاص دهند، ولی مصرف نامناسب به موردی گفته می‌شود که کالا در همان مصرف مقصود و با بی‌مبالاتی و غلط به کار می‌رود و چنان که ملاحظه می‌شود، تعریف قابل انعطاف است و دست کم نقاط مشترک فراوانی میان آن دو وجود دارد.

در پرونده‌ای که در سال ۱۹۸۴ علیه کارخانه تیغ ژیلت مطرح شد که در آن خواهان پرونده خسارت حاصل بلیعدن تیغ و فوت بلع‌کننده را از شرکت سازنده مطالبه نموده بودند و ادعا این بود که چون تیغ ژیلت را از فلزی نامناسب ساخته‌اند، اشعه ایکس نتوانسته است آن را در بدن تشخیص بدهد، اما دادگاه بلیعدن تیغ را استفاده‌ای ندانست که تولیدکننده به پیش‌بینی آن مکلف باشد (Glannon, 2005: 320).

۲-۴. خطای مستقل زیان‌دیده

خواننده ممکن است خطای مستقلی را به خواهان نسبت دهد تا بتواند از قاعده خطای مشترک و تقسیم خسارت بر پایه درجه تقصیر سود برد. در واقع، خواننده می‌خواهد برای حادثه دو علت معرفی کند که به اشتراک سبب ورود خسارت شده‌اند. در این فرض خواهان در صورتی می‌تواند از دعوا سود برد و به خسارت دست یابد که اثبات نماید آثار حادثه‌ای که رخ داده چنان غیر قابل پیش‌بینی نبوده است که نتوان آن را علت خسارت به شمار آورد.

برای مثال در پرونده‌ای که خانمی به هنگام رانندگی از دیدن اطراف خود غافل مانده بود و ناگهان خود را نزدیک تصادف با دیگری می‌بیند، فرمان اتومبیل را به سختی می‌چرخاند که از برخورد با مانع احتراز نماید، ولی فرمان اتومبیل در اثر فشار ترک بر می‌دارد، راننده به اتاقک تلفن عمومی برخورد می‌نماید و آسیب می‌بیند. در این مثال تقصیری که به خواهان نسبت داده می‌شود به عیب کالا ارتباط ندارد و مستقل است، ولی چون حادثه‌ای نامنتظر و غیر قابل پیش‌بینی نیست و تولیدکننده باید فرمان اتومبیل را چنان بسازد که در برابر چنین حادثه مقاوم باشد و در هم نشکند، طبیعی است که دادگاه دفاع را نپذیرد و خواننده را محکوم نماید (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۱۹۴).

راه حل دیگر برای گریز از اجرای قاعده این است که گفته شود از آنجا که عیب در تولید سبب نزدیک ورود خسارت به خواهان شده است خواننده نمی‌تواند به استناد وجود سبب دیگر از مسئولیت معاف شود. در واقع، بنای دفاع

داشته باشد و لیکن در جایی که مرور زمان پذیرفته شده گذشت موعد موجب عدم قابلیت طرح دعوی است، بنابراین دیگر نوبت به دفاع نمی‌رسد. در هر حال مرور زمان از عوامل رافع مسئولیت تلقی می‌گردد. در کشور ما از آنجا که مرور زمان دعاوی حذف شده است، این دفاع در جبران خسارت ناشی از کالا و فراورده‌ها قابل استناد نیست و متقابلاً در حقوق آلمان و انگلیس مضمی مواعد قانونی موجب می‌شود تا در صورت طرح ادعا دعوا رد گردد (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۲۳۰).

هر چند ممکن است بین عدم دفاع و عامل رافع مسئولیت در ظاهر تناقضی پیش بیاید، لیکن این تناقض صرفاً از جنبه نظری بوده و عملاً هیچ‌گونه تعارض و تناقضی بین این دو مفهوم حقوقی وجود نداشته؛ به طوری که در اکثر نظام‌های حقوقی از جمله انگلیس وجود مرور زمان رافع مسئولیت مدنی خوانده دعوی عیب تولید می‌گردد (Kennedy, 2017: 785).

در حقوق انگلیس اصل عمومی مرور زمان دعاوی بر اساس CPA در مطالبه خسارت ناشی از کالا نیز قابل اجراست. اضافه این قید که اولاً مدت تعیین‌شده برای خسارت وارده به اموال همان مدت مذکور برای صدمه شخصی است؛ یعنی سه سال از تاریخی که خواهان آگاه شده یا به لحاظ منطقی باید آگاه می‌شده از مسائل مادی راجع به خسارت می‌باشد.

ثانیاً در هیچ شرایطی خواهان نمی‌تواند بر اساس این قانون پس از ۱۰ سال از زمانی که خوانده کالای معیوب بالفعل را که منجر به صدمه شده عرضه کرده است، دعوی خود را علیه خوانده در دادگاه مطرح نماید.

این موضوع در خصوص محروم ساختن خواهان از امکان طرح دعوی در فرآورده‌های دارویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد؛ چرا که مدت پنهانی برای بروز عوارض داروها می‌تواند قابل ملاحظه و طولانی باشد. با این حال وجود مرور زمان مانع امکان طرح دعاوی بعدی مبتنی بر تقصیر یا نقض قرارداد نمی‌شود (دقیقی، ۱۳۹۳: ۲۸۱).

در حقوق آلمان مرور زمان طرح دعاوی مطالبه خسارت طبق قانون مسئولیت مدنی و رژیم مسئولیت محض کلاً سه سال است که مبدأ آن از روزی است که دعوی آغاز

بر مسئولیت تضامنی در صورت تعدد اسباب است، ولی در صورتی که دادگاه به تقسیم خسارت اعتقاد داشته باشد، می‌تواند خسارت را به تساوی یا به تناسب میزان و درجه تقصیر تقسیم نماید.

بیشتر اختلاف‌ها در حقوق آمریکا ناظر به موردی است که در نظام تقسیم خسارت نسبت به درجه تقصیر تولیدکننده در برابر ادعای مسئولیت محض خود به تقصیر خواهان استناد کند و تقسیم خسارت و کاهش مسئولیت خود را از دادگاه بخواهد (همان: ۱۹۵).

در حقوق آلمان نیز به خوانده اجازه داده می‌شود که ثابت نماید افعال خواهان سبب خسارت بوده یا در ورود خسارت دخالت داشته است که در مورد اول خوانده از مسئولیت معاف شده و در فرض دوم خسارت مورد حکم به تناسب میزان مشارکت خواهان تقلیل می‌یابد.

این دفاع در حقوق آلمان طبق کلیه رژیم‌های مسئولیت مدنی، مسئولیت ناشی از عیب تولید و قانون دارو پذیرفته شده است و یک دعوای مشهور در این رابطه پرونده شرب خمر است که در آن خوانده دعوا به علت قصور و غفلت فاحش خواهان از مسئولیت رهایی یافت و دادگاه با این استدلال که قصور خواهان در جلوگیری از خطر، موجبات ضرر وی را فراهم آورده دعوای وی را رد کرد (Inabrock, Lovells, 2002: 7-9).

در حقوق ایران نیز بی‌شک تقصیر زیان‌دیده یکی از دفاعیات محسوب شده و برابر بند ۳ ماده ۴ قانون مسئولیت مدنی از مواردی که دادگاه می‌تواند میزان خسارت را تخفیف دهد این است که زیان‌دیده به نحوی از انحاء موجبات تسهیل زیان را فراهم آورد و یا با اضافه نمودن آن کمک و یا وضعیت واردکننده زیان را تشدید کرده باشد.

۳. دفاع مرور زمان

از جمله دفاعیاتی که در اغلب نظام‌های حقوقی به چشم می‌خورد دفاع مرور زمان است. در این دفاع، اثبات این امر که ادعا مشمول مرور زمان قانونی شده و قابل طرح نیست، خوانده را از تحمل مسئولیت رهایی می‌بخشد، البته نمی‌توان گفت که مرور زمان دعاوی یک دفاع به معنای واقعی است؛ چرا که دفاع مربوط به زمانی است که ادعا قابلیت طرح را

شده یا باید آغاز شود یا از روزی است که خواهان آگاه بر حقایقی شده که دعوايش مبتنی بر آن می‌باشد. البته مرور زمان در کلیه موارد فوق به استثنای اسقاط حق بر اساس قانون مسئولیت تولید با شروع مذاکرات بین طرفین به تعویق می‌افتد (Inabrock, Lovells, 2002: 12).

در حقوق آمریکا نیز هر یک از حوزه‌های قضایی قوانینی را در خصوص پرونده‌های مسئولیت مدنی ناشی از تولید دارند که ضرب‌الاجلی را برای تقدیم دادخواست‌های حقوقی مربوط به این موضوع تدارک می‌بیند که قوانین مرور زمان نامیده شده‌اند.^۱

قوانین مرور زمان حداکثر بازه زمانی که برای تقدیم دادخواست و به تبع آن تشکیل پرونده حقوقی بعد از رخ دادن حادثه‌ای که موضوع پرونده حقوقی است تجویز شده را تدارک می‌بینند؛ به طوری که اگر خواهان مدت تعیین شده برای تقدیم دادخواست و تشکیل پرونده را از دست بدهد بخت با او یار نخواهد بود و دادگاه هم دعوی او را نخواهد شنید و در این صورت خواهان قادر نخواهد بود تا از دادگاه تقاضای مهلت نماید، حتی اگر مدت درخواستی یک روز باشد، ایده‌ای که پشت این ضرب‌الجل‌هاست می‌تواند از نظر کاربردی توصیف گردد.^۲

دلایل اعمال مهلت برای تقدیم دادخواست و تشکیل پرونده شامل موارد زیر است:

الف) دلیل اقامه دعوی می‌تواند بعد از وقت از بین برود.
ب) خاطرات شاهد از وقایع کم‌رنگ‌تر می‌شود.
ج) عدالت محض در صدد بیان این موضوع است که مدعی علیه مجبور نیست که زمان نامحدودی را بعد از یک اتفاق صدمه‌آفرینی که نسبت به مصرف‌کننده رخ داده برای پیش‌بینی تشکیل یک پرونده حقوقی علیه خود منتظر بماند.

به عنوان مثال، چنانچه شخصی در سال ۲۰۱۴ به واسطه انفجار یک قهوه‌ساز معیوب که پر از قهوه داغ بوده دچار صدمه شده باشد، یک قانون شامل مرور زمان که به طور مثال مهلت اقامه دعوی را سه سال تعیین کرده

است. در حقیقت ظرف زمانی را که برای خواهان برای اقامه دعوی تجویز می‌کند که در آن ترسیمات طراحی و مدارک تولید کالای معیوب به احتمال زیاد هنوز وجود دارد. با وجود این، در صورتی که قانون مرور زمانی وجود نداشت، ممکن است تولیدکننده به طور مثال بعد از هفت سال اسناد را از بین ببرد و از طرح دعوی جبران خسارت محروم گردد.

بنابراین، چنین چیزی منصفانه نیست که از تولیدکننده بخواهیم اسناد را برای همیشه نگهداری نماید. از سوی دیگر، طراح اولیه محصول نیز ممکن است بازنشسته شده باشد یا فوت شده باشد و دیگر حضور نداشته باشد که نسبت به طراحی محصول توضیحاتی را ارائه کند. بنابراین، تدارک دیدن یک ظرف زمانی متعارف برای پیگیری یک پرونده حقوقی مسئولیت مدنی ناشی از تولید یا همان ممنوعیت همیشگی تلقی کردن تعقیب یک پرونده نوعی توافق متعارف و معقول برای همه افراد دخیل در رسیدگی به پرونده به نظر می‌رسد (عبداللهی، ۱۳۹۰: ۲۳۲).

۴. دفاع خطر توسعه علم

پیشرفت صنعتی برخلاف علوم انسانی بر پایه تجربه آزمایش و خطا صورت می‌گیرد و چه بسا که در این آزمایش و خطاها ضررهایی به بار بیاید، برای مثال شاید از زمان ساخت اولین هواپیما تا به امروز کسانی بوده‌اند که در آزمایش هواپیماهای ساخته‌شده جان خود را از دست داده‌اند و یا به علت سقوط هواپیما خساراتی به آنها وارد شده است و یا برای مثال سازنده دارو بعد از آزمایشات متعدد در خصوص ترکیبات به کار گرفته شده در آن می‌تواند یک داروی مؤثر برای درمان بیماری خاص بیابد، دارویی که ممکن است خود دارای عوارض ناشناخته‌ای برای مصرف‌کننده باشد.

بنابراین، یکی از مسائلی که در خصوص مسئولیت ناشی از کالاهای خطرناک مورد توجه اندیشمندان حقوق قرار گرفته مسئله خطراتی است که از این پیشرفت‌ها برای اشخاص ایجاد می‌شود. به عبارت دیگر، ساخت کالاهای

انسان است. به عنوان مثال بر اساس بند ۱۳ ماده ۴ قانون دارویی آلمان عوارض جانبی فعل و انفعالات و بازتاب‌های مضر و ناخواسته‌ای هستند که وقتی یک دارو در روند معین خود استعمال می‌شود، بروز می‌نمایند. عوارض جانبی شدید، عوارض جانبی هستند که کشنده یا تهدیدکننده حیات بوده و نیازمند بستری شدن در بیمارستان یا طولانی شدن مدت زمان بستری یا منجر به ناتوانی شدید یا دائمی، عدم صحت و سلامت، نارسایی‌های موروثی و نقص مادر زادی (یا نقص در زمان تولد) می‌شوند.

عوارض جانبی غیر منتظره، عوارض جانبی هستند که ماهیت، حدود و نتیجه متفاوت از چیزی است که در بروشور فرآورده دارویی آمده است.

ممکن است پنداشته شود که دفاع خطر توسعه از مصادیق قصور تولیدکننده در انجام آزمایشات پزشکی و دارویی بوده و از خود اصلاتی ندارد و تحلیل آن تنها بر مبنای قواعد عام مربوط به قصور ممکن است. پاسخ به این شبهه را بدین نحو پی می‌گیریم که دفاع خطر توسعه، دفاعی است که رافع مسئولیت تولیدکنندگان در برابر عیب یا خطری می‌شود که هرگز نمی‌توانست شناسایی گردد؛ زیرا شناسایی عیب ورای دانش فنی و علمی بود؛ به طوری که خطر توسعه ریشه در نقص دانش بشری دارد و دفاع خطر توسعه دائر مدار وجود یا عدم وجود دانش است و به بیان دیگر، اهمیت دانش در این دفاع به اندازه‌ای است که می‌توان آن را مهم‌ترین عنصر خطر توسعه دانست، پس در صورت وجود علم اصلاً نوبت به دفاع خطر توسعه نمی‌رسد (قاسم‌زاده، ۱۳۹۴: ۳۵-۲۶).

با توجه به اینکه عامل یکنواختی کشورها به لحاظ مسئولیت در خسارات ناشی از کالا دستورالعمل جامعه اروپا در زمینه مسئولیت تولید بوده است و در واقع، تصریح به پذیرش دفاع توسعه خطرات و پذیرش عدم مسئولیت تولیدکننده در خصوص بروز خطرات و عوارض جدید ناشی از توسعه علمی و کشفیات جدید و پذیرش این دفاع از تولیدکننده که وضعیت علمی و دانش فنی در زمان عرضه کالا به آن درجه از پیشرفت نرسیده بود که عیب قابل

پیشرفته و متنوع به همان اندازه که باعث تسریع امور و آسایش عامه می‌گردد، در مقابل به همان اندازه نیز ممکن است انسان از بابت خطرات ناشناخته این کالاها در معرض خطر قرار گیرد (مددی، ۱۳۹۶: ۱۰۴).

مسئولیت مدنی ناشی از خطرهای ناشناخته فرآورده‌های نوین که «خطرهای توسعه» نیز نامیده می‌شوند، یکی از مهم‌ترین بحث‌های مسئولیت ناشی از تولید به شمار می‌رود. این خطرها ریشه در ناکارآمدی دانش بشری دارند و به همین دلیل ممکن است پنداشته شود که تولیدکننده در برابر زیان‌های ناشی از خطرهای ناشناخته، مسئول نیست. به عبارت دیگر، منظور از خطر توسعه عیب خطرناکی در فرآورده است که بر اساس سطح دانش علمی- فنی موجود در زمان ورود فرآورده به بازار قابل شناسایی نبوده است، ولی بعدها با پیشرفت علم و فناوری شناخته می‌شود. استناد تولیدکننده به وضعیت ناکارآمد دانش زمان تولید، برای معافیت از مسئولیت دفاع خطر توسعه نام دارد (Hondius, 2010: 100)

در برابر این دفاع اگر تولیدکننده ثابت سطح علم و فناوری در زمان تولید فرآورده به گونه‌ای نبود که بتوان وجود عیب را کشف نمود، در برابر زیان‌های ناشی از عیب، مسئول نیست، برای مثال یکی از پرونده‌های مهمی که در حقوق انگلستان در سال ۱۹۷۲ در خصوص خطر توسعه علم در انگلستان مطرح شد، داروی تالیدومید^۱ بود که در سال‌های ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۱ کمپانی دیستیلرز اقدام به تولید و فروش داروی مسکنی نمود که حاوی ماده مخدر تالیدومید بود و درخصوص داروی تولید شده ادعا شده بود که مصرف دارو هیچ ضرری برای زنان باردار به دنبال نخواهد داشت، درحالی که در حقیقت بسیاری از زنان بارداری که اقدام به استعمال این دارو نموده بودند، فرزندان ناقص‌الخلقه که دارای نارسایی جدی بودند، به دنیا آوردند (عزیزی، مهدوی ثابت، ۱۴۰۰: ۲۵).

در واقع، مسئله‌ای که اهمیت بحث را در خصوص فرآورده‌های پزشکی بیشتر می‌نماید، بروز عوارض غیر قابل پیش‌بینی در اثر واکنش‌های دارویی با سایر مواد و نیز بدن

تشخیص باشد و امکان دستیابی به این دفاع بر اساس دستورالعمل جامعه اروپا عامل اساسی در توافق همه کشورهای عضو و بالاخص آمریکا در پذیرش رژیم مسئولیت محض بوده است. بنابراین، دیده می‌شود که در کشورهای غربی پذیرش این دفاع از نقاط عطف در پذیرش مسئولیت محض می‌باشد. این امر حکایت از آن دارد که هنوز جوامع پیشرفته صنعتی به‌رغم اعمال حمایت‌های گسترده از تولیدکننده در تحمیل مسئولیت بی‌قید و شرط بر او و از بین بردن کلی مبنای تقصیر محتاطانه رفتار می‌کنند.

به‌رغم اشارات نظام‌های حقوقی دنیا، دفاع خطر توسعه در نظام حقوقی ایران مورد بررسی قرار نگرفته که بدیهی است این مسئله ناشی از عدم وضع قانون در خصوص مسئولیت ناشی از کالا در حقوق ایران می‌باشد.

اما به نظر می‌رسد با توسل به اصول حقوقی، اگر در خصوص مسئولیت تولیدکننده با نظری موافق باشیم که بر مبنای آن و به موجب تبصره ۴ ماده ۱۵ قانون نظام صنفی کشور مسئولیت این اشخاص محض می‌باشد، در این صورت خواننده دعوی مسئولیت تولید می‌تواند با تمسک به دفاع خطر توسعه علم خود را از مسئولیت مبرا سازد.

بحث و نتیجه‌گیری

با تغییر رویکرد نظام‌های حقوقی در مبنای مسئولیت حوزه عیب تولید و استقبال از مسئولیت محض و کناره‌گیری از نظریه‌های سنتی، بحث حمایت از تولید و تولیدکننده به یکی از مهم‌ترین چالش‌های فرا روی حقوقدانان تبدیل شده است؛ به طوری که با تحولات اقتصادی و ظهور سرمایه‌داران عظیم صنعتی در جوامع غربی و احساس نیاز به مبنایی جدید از دلایل مهم تعدیل مبنای پیشین مسئولیت و در نهایت طرح مسئولیت محض در حقوق غرب بوده است. این مسئولیت که مسئولیت بدون خطا می‌باشد، بدین نحو بوده که تولیدکننده و فروشنده حتی اگر تمام احتیاط‌های لازم را نیز به عمل بیاورند، باز هم مسئول شناخته می‌شوند و به عبارت دیگر، در حقوق جدید آنچه مسئولیت محض نامیده می‌شود، در واقع مسئولیت نتیجه است نه فعل؛ بدین معنا که مسئولیت

محض مسئولیت ناشی از نتیجه زیان‌بار است، قطع نظر از فعل، هر چند این نوع مسئولیت به معنای نفی ضرورت اثبات تقصیر می‌باشد، لیکن در جهت حمایت از تولیدکننده قانونگذار در دستورالعمل جامع اروپا درباره مسئولیت ناشی از عیب تولید مصوب ۱۹۸۵، دفاعیاتی را مد نظر قرار داده است که اکثر کشورهای عضو اتحادیه اروپا با الهام از دستورالعمل مذکور در قوانین داخلی خود به بخش دفاعیات حوزه عیب تولید اشاره کرده و آن را مقرر نموده‌اند. از مجموع مطالبی که در بخش تبیین دفاعیات عمده در مسئولیت محض حاصل شد، می‌توان نتیجه‌گیری کرد به-رغم پذیرش مسئولیت محض در نظام‌های حقوقی دنیا، در نظام حقوقی ایران این نوع مسئولیت به صراحت پیش‌بینی نشده است و صرفاً در ماده ۱۸ قانون حمایت از مصرف‌کننده اشاره‌ای غیر مستقیم به این مسئولیت دارد و همچنان که در مطالب پیشین بیان شد با استناد به متون و اصول حقوقی دفاعیات چهارگانه رعایت استاندارد، مرور زمان، تقصیر زیان‌دیده، خطر توسعه علم را در نظام حقوقی ایران نیز به کار بست، هر چند از دید موافقان دفاعیات مذکور عدم پذیرش دفاعیات چهارگانه، الزاماً همسو با مصالح اجتماعی و حمایت از مصرف‌کننده نبوده و چه بسا با تشدید مسئولیت، سازندگان از تولید برخی فرآورده‌های نوین حیاتی خودداری نمایند یا به خاطر ترس از مسئولیت احتمالی این محصولات را با قیمت گزافی عرضه کنند و به عبارت دیگر، تشدید مسئولیت الزاماً بهبود کیفیت فرآورده‌ها و حمایت از مصرف‌کننده را در پی ندارد، کما اینکه در حقوق کیفری نیز تشدید مجازات الزاماً کاهش جرایم و حمایت از جامعه را به دنبال ندارد.

هر چند رویکردهای حقوقی نظام‌های حقوقی اشاره‌شده در متن مقاله به تحلیل و واکاوی مسئولیت محض و دفاعیات مربوط به آن پرداخته‌اند و در رویه قضایی خود بدان اشاره کرده‌اند، لیکن تبعیت کامل از حقوق کشورهای مربوطه به جهت تفاوت‌های دینی و فرهنگی موجب آسیب نظام حقوقی داخلی می‌گردد. بنابراین، شایسته است قانونگذار ضمن بهره‌گیری از مبنای مشترک نظام‌های حقوقی دنیا با تدوین قانونی تحت عنوان قانون مسئولیت ناشی از تولید یا قانون مسئولیت مدنی ناشی از فرآورده‌های

۲. در مواردی که تطابق با استاندارد اجباری موجب عیب کالا شود.
۳. ادعا مشمول مرور زمان قانونی شده و قابل طرح نمی‌باشد.
۴. وضعیت دانش علمی و فنی موجود در زمان تولید کالا امکان کشف عیب کالا را میسر نمی‌ساخته است.

- معیوب مصرف همت گذاشته و ذیل عنوان دفاعیات مقررهای به شرح ذیل وضع نماید:
- خواننده در صورت اثبات موارد زیر از مسئولیت ناشی از عیب تولید معاف می‌گردد:
۱. چنانچه خسارت وارده ناشی از تقصیر زیان‌دیده باشد.

References

- Abdollahi Veshkaei, S. (2012). Civil liability arising from pharmaceutical activities. Tehran: Majd Publications. (in Persian)
- Arab, H. (2006). Collection of judicial meetings (Civil Code): Including related laws, legal provisions, and decisions of the Supreme Court. Tehran: Khat-e Sevvom Publications. (in Persian)
- Azizi, A., & Mahdavi Sabet, M. A. (2021). Information disclosure in criminal proceedings in Iran and England. *Journal of Criminal Law and Criminology Studies*, 9 (18), Autumn & Winter. (in Persian)
- Caused to Another. seller: european law.
- Daghighi, N. (2014). Civil liability arising from defective goods in Iranian and Egyptian law (PhD Dissertation in Private and Islamic Law). Shahid Motahari Higher Education Institute, supervised by Dr. Seyed Hossein Safaee. (in Persian)
- Esmailabadi, A., & Razavi, M. H. (2007). A comparative study of the rule of victim's consent and assumption of risk (in Common Law and Islamic Law). *Islamic Law Quarterly*, 4(15), Tehran. (in Persian)
- Jafari Tabar, H. (2017). Civil liability of goods. Tehran: Negah-e Mo'aser Publications. (in Persian)
- Ewoud, Hondious. (2010). The development of medical liability, combridge university press.
- Ghasemzadeh, R. (2015). A legal analysis of the development risk. Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar Publications. (in Persian)
- Glannon, Joseph. (2005). The law of tort, third editin, aspen publisher.
- Inabrock, Lovells. (2002). Product leliability, german law journal, vol.3, no.4, Stefan. International pub.
- Joneidi, L. (1999). The fault of the injured party. *Journal of Faculty of Law and Political Science*, 46, Tehran. (in Persian)
- Katouzian, N. (2011). Liability arising from defective products. Tehran: University of Tehran Press. (in Persian)
- Kazemi, M. (2005). The effect of the injured party's fault on civil liability. *Imam Sadiq University Research Quarterly*, 28. (in Persian)
- Kenedy, Jan. (2017). Grubb Andrew, Principles of Medical Law, London: Oxford.
- Madadi, S. (2017). Civil liability of manufacturers and sellers of goods. Tehran: Mizan Publications. (in Persian)
- Mahdavi Sabet, M. A., & Azizi, A. (2021). Information disclosure in criminal proceedings in Iran and England: Freedom or restriction of media (with reference to the Thalidomide case). *Journal of Criminal Law and Criminology Studies*, 9(18). (in Persian)
- Mashaekh, M., & Khoeini, G. (2018). Three essays on liability arising from defective products. Tehran: Mokhatab Publications. (in Persian)

- Oliver Rieckers, Gerland Spindler. (2017). Tort Law in Germany, Kluwer Law.
- Owen, D. G., & Davis, M. J. (2023). Products Liability in a Nutshell (11th ed.).
- Rahimi, F., & Reskati, R. (2021). Foundations of civil liability arising from the defect in production and distribution of pharmaceuticals. Biannual Journal of Contract Law and New Technologies, 2(3), Spring & Summer. (in Persian)
- Richard, Best. (2002). A comparison of civil liability for defective products in the United Kingdom and Germany, german law journal, vol. 3, no.4. University Press.
- Vonbar, Christian. (2009). Non-Contractual Liability Arising Out of Damage West Academic Publishing.